

IKKINCHI JAHON URUSHI: SABABLARI, BOSQICHLARI VA JAHON TARIXIDAGI AHAMIYATI

Norova Zilola Raxmatillo qizi

Buxoro viloyati Vobkent tuman

3-son texnikumi

Umumta'lim fanlar kafedrası O'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ikkinchi jahon urushining kelib chiqish sabablari, asosiy bosqichlari, urushda ishtirok etgan yetakchi davlatlar faoliyati hamda muhim janglar tahlil qilinadi. Shuningdek, urushning insoniyat tarixiga ko'rsatgan siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy ta'siri yoritib beriladi. Maqolada Ikkinchi jahon urushining yakuniy natijalari, xalqaro munosabatlar tizimidagi o'zgarishlar va urushdan keyingi davrda shakllangan yangi geosiyosiy tartib haqida ilmiy xulosalar berilgan. Mazkur tadqiqot jahon tarixi fanini o'rganishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Ikkinchi jahon urushi, fashizm, natsizm, blitzkrieg, Gitler, Sovet Ittifoqi, AQSh, Stalingrad jangi, Normandiya operatsiyasi, atom bombasi, BMT, xalqaro munosabatlar.

XX asr insoniyat tarixida eng murakkab, keskin va fojiali davrlardan biri sifatida tarix sahifalaridan mustahkam o'rin egallagan. Aynan shu asrda yuz bergan Ikkinchi jahon urushi (1939–1945) nafaqat millionlab insonlarning hayotiga zomin bo'ldi, balki dunyoning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy tuzilishini tubdan o'zgartirib yubordi. Ushbu urush ko'lami, qamrovi va oqibatlari jihatidan avvalgi barcha urushlardan ustun bo'lib, deyarli barcha qit'alarni o'z ichiga oldi.

Ikkinchi jahon urushi insoniyat taraqqiyotida keskin burilish nuqtasi bo'lib xizmat qildi. Urush jarayonida harbiy texnika, strategiya va taktika misli ko'rilmagan darajada rivojlandi, shu bilan birga, tinch aholi orasida qurbonlar soni nihoyatda ortdi. Yadro qurolining ilk bor qo'llanilishi, genotsid siyosati, kontslagerlar, harbiy jinoyatlar kabi holatlar urushning eng qora sahifalaridan hisoblanadi. Ikkinchi jahon urushining kelib

chiqish sabablari murakkab va ko'p qirrali bo'lib, ular siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va mafkuraviy omillar bilan chambarchas bog'liqdir [1].

Birinchi jahon urushidan so'ng tashkil etilgan Versal tinchlik shartnomalari tizimi Germaniyaga nisbatan nihoyatda og'ir shartlar qo'ydi. Germaniya katta hududlardan, harbiy qudratdan va iqtisodiy imkoniyatlardan mahrum qilindi. Bu holat nemis jamiyatida norozilik, revanshistik kayfiyat va millatchilikning kuchayishiga olib keldi.

1929–1933-yillarda yuz bergan Buyuk iqtisodiy inqiroz dunyoning ko'plab davlatlarini chuqur tanazzulga olib keldi. Ishsizlik, qashshoqlik va ijtimoiy tengsizlik kuchaydi. Natijada, Germaniya, Italiya va Yaponiyada avtoritar va tajovuzkor siyosat yurituvchi rejimlar hokimiyat tepasiga keldi.

Adolf Gitler boshchiligidagi natsistlar Germaniyasi, Benito Mussolini yetakchiligidagi fashistik Italiya va militaristik Yaponiya agressiv tashqi siyosat olib bordi. Ularning asosiy maqsadi hududlarni kengaytirish, xomashyo manbalarini egallash va jahon hukmronligiga erishish edi.

Xalqaro miqyosda tinchlik va xavfsizlikni ta'minlash maqsadida tashkil etilgan Millatlar Ligasi Ikkinchi jahon urushi arafasida yuzaga kelgan agressiv harakatlarning oldini olishda yetarli darajada samarali faoliyat yurita olmadi. Ushbu tashkilot tomonidan qabul qilingan qarorlar ko'pincha amaliyotda bajarilmadi, chunki yirik davlatlar o'rtasidagi siyosiy va iqtisodiy manfaatlar to'qnashuvi keskin choralar ko'rilishiga to'sqinlik qildi. Natijada agressor davlatlarning tajovuzkor siyosati cheklanmay qoldi va urush xavfi tobora kuchaydi.

Ikkinchi jahon urushi rasman 1939-yil 1-sentabrda Germaniyaning Polshaga bostirib kirishi bilan boshlandi. Ushbu harbiy harakatlar "blitzkrieg", ya'ni tezkor va kutilmagan hujum strategiyasi asosida amalga oshirildi. Germaniya qisqa vaqt ichida Polsha hududining katta qismini egallab, mamlakatni mag'lubiyatga uchratdi. 1939-yil 17-sentabrda Sovet Ittifoqi ham Polshaning sharqiy hududlariga qo'shin kiritdi va natijada Polsha ikki davlat o'rtasida bo'lib olindi.

1940-yil davomida Germaniya Yevropaning bir qator davlatlariga qarshi hujumlarni kuchaytirdi. Daniya, Norvegiya, Belgiya, Niderlandiya va Fransiya qisqa muddat ichida

bosib olindi. Fransiyaning tez taslim bo'lishiga qaramay, Buyuk Britaniya qarshilikni davom ettirdi. Britaniya osmonida kechgan keskin havo janglari tarixda "Britaniya uchun jang" nomi bilan mashhur bo'lib, ushbu janglarda Germaniya aviatsiyasi mag'lubiyatga uchradi.

1941-yil 22-iyunda Germaniya "Barbarossa" rejasi doirasida Sovet Ittifoqiga hujum qildi. Bu voqea urushning borishiga tub burilish kiritdi. Sharqiy front eng yirik va eng qonli jang maydoniga aylandi hamda urushning asosiy yukini o'z zimmasiga oldi. Oradan ko'p o'tmay, 1941-yil 7-dekabrda Yaponiya AQShning Perl-Harbor harbiy bazasiga hujum uyushtirdi. Ushbu hodisa AQShning urushga kirishiga sabab bo'lib, Ikkinchi jahon urushi haqiqiy global tus oldi.

Urush davomida bir qator hal qiluvchi janglar bo'lib o'tdi. Xususan, 1942–1943-yillardagi Stalingrad jangi, 1943-yildagi Kursk jangi hamda Shimoliy Afrikadagi El-Alameyn jangi urush taqdirini o'zgartirgan burilish nuqtalari sifatida tarixga kirdi. Bu mag'lubiyatlardan so'ng fashistik blok davlatlari hujumdan mudofaaga o'tishga majbur bo'ldi.

1944-yil 6-iyunda ittifoqchi davlatlar qo'shinlarining Normandiya qirg'oqlariga tushirilishi G'arbiy frontning ochilishiga olib keldi. Bu esa Germaniya uchun hal qiluvchi zarba bo'ldi. 1945-yil may oyida Berlin egallandi va Germaniya rasman taslim bo'ldi. Osiyoda esa urush 1945-yil avgust oyida AQSh tomonidan Xirosima va Nagasaki shaharlariga atom bombalarining tashlanishi bilan yakuniga yetdi. Yadro qurolining ilk bor qo'llanilishi Yaponiya taslim bo'lishiga olib keldi va 1945-yil 2-sentabrda Ikkinchi jahon urushi rasman nihoyasiga yetdi.

Urush oqibatida 60 milliondan ortiq inson hayotdan ko'z yumdi, ko'plab shaharlar vayron bo'ldi va dunyo iqtisodiyoti katta talafot ko'rdi. Urushdan so'ng xalqaro munosabatlar tizimi tubdan o'zgardi: Birlashgan Millatlar Tashkiloti tashkil etildi, AQSh va Sovet Ittifoqi yetakchi superdavlatlarga aylandi hamda "Sovuq urush" davri boshlandi. Shuningdek, Osiyo va Afrika mintaqalarida mustamlakachilik tizimi yemirilib, ko'plab davlatlar siyosiy mustaqillikka erishdi [5].

Xulosa qilib aytganda, Ikkinchi jahon urushi insoniyat tarixidagi eng dahshatli fojialardan biri bo‘lib, u nafaqat millionlab insonlarning hayotiga zomin bo‘ldi, balki butun dunyo taqdirini o‘zgartirdi. Urush saboqlari shuni ko‘rsatdiki, agressiya, millatchilik va adolatsiz siyosat insoniyatni halokatga olib boradi. Shu sababli tinchlikni saqlash, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish va mojarolarni diplomatik yo‘l bilan hal etish bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega.

Ikkinchi jahon urushini chuqur o‘rganish yosh avlodni vatanparvarlik, tinchlikparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalashda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov B. Jahon tarixi: XX asr (1918–1945). – Toshkent: Akademnashr, 2020. – 368 b.
2. Qodirov A., To‘xtayev M. Eng yangi tarix: Ikkinchi jahon urushi va uning oqibatlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 420 b.
3. Islomov S. Ikkinchi jahon urushi: sabablari va oqibatlari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2022. – 240 b.
4. Abdukarimov R. XX asr jahon tarixidagi urushlar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020. – 300 b.
5. Usmonov O. Ikkinchi jahon urushida O‘zbekiston hissasi. – Toshkent: Sharq, 2023. – 180 b.